

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті представлено характеристику земельного фонду України та здійснено аналіз ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в умовах глобалізації. Надана характеристика забезпеченості сільськогосподарськими угіддями та ріллям населення України і країн світу. Розрахована економічна ефективність сільськогосподарського землекористування в Україні. Запропоновано першочергові заходи, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського землекористування, охороні та раціональному використанню земель сільськогосподарського призначення в глобалізаційних умовах.

Ключові слова: аналіз, глобалізація, земельний фонд, сільське господарство, ринок, ефективність, економіка.

Постановка проблеми. В умовах зростання чисельності населення світу та зменшення площ, придатних до вирощування сільськогосподарських культур, Україні вкрай важливо максимально повно та ефективно використовувати потенціал землі як однієї з конкурентних переваг вітчизняного сільського господарства. За оцінками експертів, українські землі здатні забезпечити продуктами харчування 140-145 млн осіб [1], тому підвищення ефективності використання земельних ресурсів сприятиме збільшенню обсягів виробництва високоякісної, екологічно чистої продукції і забезпеченню продовольчої безпеки України, а також розширенню експорту сільськогосподарської продукції, збереженню ландшафтного і біологічного різноманіття країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині багато науковців займаються вирішенням проблем щодо раціонального використання, охорони та відтворення земель сільськогосподарського призначення. Серед відомих вітчизняних науковців (економістів, аграрників, екологів, ґрунтознавців) цього напрямку можна відмітити: П.П. Борщевського, І.К. Бистрякова, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, С.І. Дорогунцова, Я.В. Ковалю, Д.Ф. Крисанова, М.А. Лендела, А.С. Лисецького, Л.Я. Но-

ваковського, Я.Б. Олійника, П. Т. Саблука, А.Я. Сохничя, В.М. Трегобчука, А.М. Третьяка, Ю.Ю. Туницю, М.М. Федорова, М.А. Хвесика, М.К. Шиколу та інших, а серед відомих іноземних вчених: Геєра, А. Юнга, Ф. Харісона, М. Геффні, Г. Джапа, Р. Кемпелла, Стенлі, Л. Брю та інших.

Проте, здебільшого, нині в наукових працях розглядаються окремі аспекти ефективного сільськогосподарського землекористування. Водночас дослідження вимагає комплексного підходу, тобто формування цілісної системи ефективного сільськогосподарського землекористування в глобалізаційних умовах. При цьому подальша трансформація земельних відносин має здійснюватися на науково обґрунтованих засадничих принципах, що зрештою і обумовило вибір нашого дослідження.

Мета статті. Розробити шляхи підвищення для аграрних підприємств ефективності використання земель сільськогосподарського призначення України в умовах глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна територія України станом на 01.01.2012 р. становила 60354,9 тис. га, з яких 41557,6 тис. га або 68,86 % - сільськогосподарські угіддя. Структура земельного фонду України представлена на рис. 1.

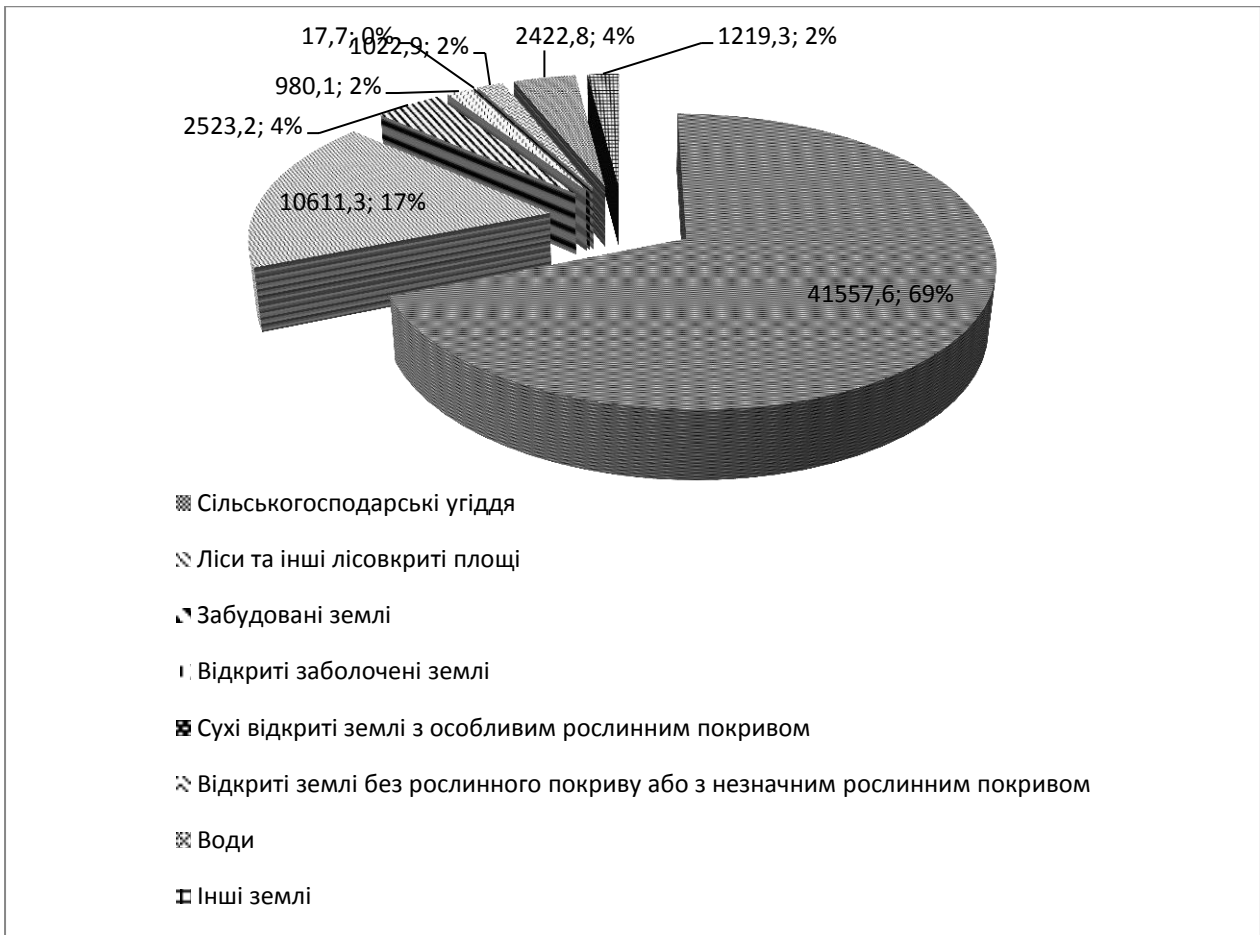

Рис. 1. Земельний фонд України, тис. га; %

Джерело: розраховано за даними Державного агентства земельних ресурсів України

У структурі сільськогосподарських угідь рілля займає 78,1 % (32,5 млн га), що значно більше, ніж у європейських країнах і США (табл. 1). За часткою природних кормових угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь (1 %) Україна значно

поступається іншим країнам світу – в більшості європейських країн цей показник коливається в межах 30-40 %, а у Великій Британії і США становить 63,1 і 56,0 % відповідно [2].

Таблиця 1

Порівняльна структура сільськогосподарських угідь України та інших країн світу

Країни	Усього с.-г. угідь, млн га	У тому числі	
		рілля, млн га / % у складі с.-г. угідь	природні кормові угіддя, млн га / % у складі с.-г. угідь
Україна	41,6	32,5 / 78,1	7,9 / 19
Австрія	3,5	1,4 / 40	2,0 / 57,1
Білорусь	9,4	5,6 / 59,6	3,1 / 33
Велика Британія	17,6	5,7 / 32,4	11,1 / 63,1
Іспанія	30,2	13,7 / 45,4	10,3 / 34,1
Канада	73,4	45,7 / 62,3	27,9 / 38
Німеччина	17,1	11,8 / 69	5,2 / 30,4
Польща	18,7	12,6 / 67,4	4,0 / 21,4
Росія	210,2	122,6 / 58,3	78,0 / 37,1
Румунія	14,8	9,4 / 63,5	4,8 / 32,4
США	426,9	173,5 / 40,6	239,2 / 56
Франція	30,3	18,5 / 61,1	11,1 / 36,6
Швейцарія	1,6	0,4 / 25	1,1 / 68,8

Джерело: узагальнено авторами на підставі [2]

Все це є свідченням високого рівня освоєння і навантаження на сільськогосподарський ґрунтовий покрив, що підвищує імовірність виникнення загроз поширення ерозійних процесів та деградації земельного фонду країни. Україна характеризується

високим рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями населення і поступається за цим показником лише Канаді, Росії, Білорусії та США (за рівнем забезпеченості ріллею – лише Канаді та Росії) - рис. 2.

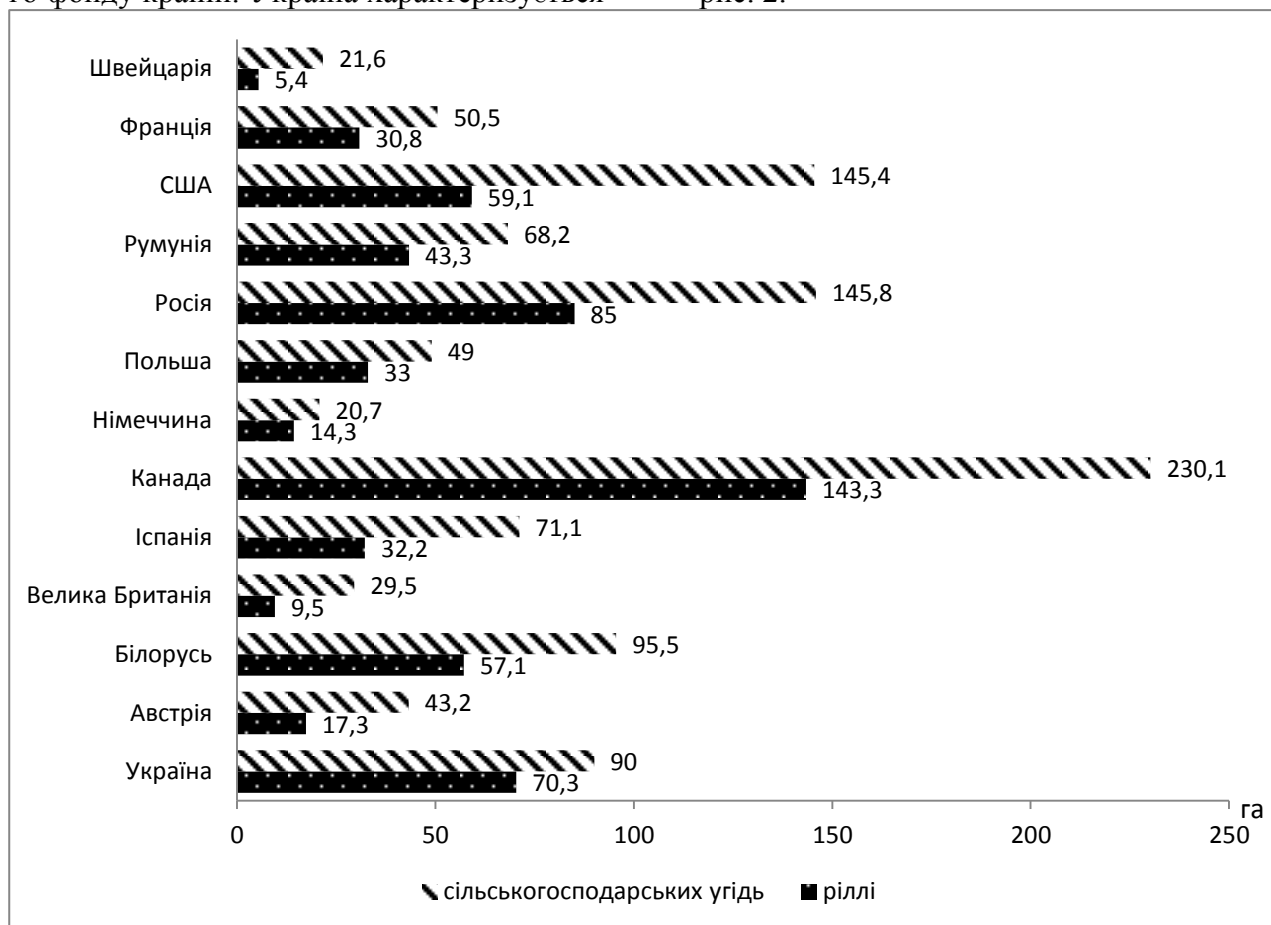

Рис. 2. Забезпеченість сільськогосподарськими угіддями та ріллею населення України і країн світу, га на 100 осіб

Джерело: розраховано за даними Державного агентства земельних ресурсів України

Українські землі характеризуються високим рівнем природного ресурсного потенціалу. Дані IX туру агрохімічної паспортизації земель, який проводився у 2006-2010 рр. державним науково-технологічним центром охорони родючості ґрунтів Міністерства аграрної політики та продовольства України «Центрдержродючість», свідчать, що 56 % вітчизняних сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній.

Економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні характеризується позитивною динамікою (табл. 3). Так, поступово зростають виробництво валової продукції, урожайність сільськогосподарських культур, їхні

валові збори. Виключенням є зменшення виробництва молока як на 100 га сільськогосподарських угідь, так і у розрахунку на одну особу.

За окремими показниками економічної ефективності використання сільськогосподарських земель Україна поступається провідним країнам світу (табл. 4). Це передусім стосується урожайності сільгоспкультур і виробництва основних видів продукції тваринництва на одну особу (за винятком яєць).

Таблиця 3

**Економічна ефективності сільськогосподарського землекористування
в Україні**

Показники	Роки			
	2000	2005	2011	2012
Площа с.-г. угідь, тис. га	41722,2	41722,2	41576,0	41557,6
Вироблено на 100 га с.- г. угідь				
М'яса (у живій масі), ц	51,1	62,7	78,6	81,7
Молока всіх видів, ц	314,0	359,6	302,3	298,6
Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га				
Зернові культури	19,4	26,0	26,9	37,0
Цукрові буряки (фабричні)	176,7	248,2	279,5	363,3
Соняшник	12,2	12,8	15,0	18,4
Картопля	121,6	128,4	132,5	168,0
Овочі	112,3	157,1	173,6	195,0
Плоди та ягоди	38,4	63,7	78,2	84,9
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. т.				
Зернові культури	24459,0	38015,5	39270,9	56746,8
Цукрові буряки (фабричні)	13198,8	15467,8	13749,2	18740,5
Соняшник	3457,4	4706,1	6771,5	8670,5
Картопля	19838,1	19462,4	18704,8	24247,7
Овочі	5821,3	7295,0	8122,4	9832,9
Плоди та ягоди	1452,6	1689,9	1746,5	1896,3
Вироблено на 1 особу				
Зернових культур, кг	497	807	856	1242
Цукрових буряків, кг	268	328	300	410
Соняшнику, кг	70	100	148	190
Картоплі, кг	403	413	408	531
Овочів, кг	118	155	177	215
Плодів та ягід, кг	30	36	38	41
М'яса, кг	33,8	33,9	44,9	46,9
Молока, кг	257,4	291,1	245,2	242,5
Яєць, штук	179	277	372	409
Вироблено сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств				
- на одну особу, грн	3071	3813	4249	5113
- на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	370,7	471,0	523,7	629,4

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Водночас, за виробництвом окремих видів продукції рослинництва на одну особу Україна займає лідируючі позиції, що свідчить про переважне використання земель для потреб рослинництва.

**Урожайність основних сільгоспкультур та виробництво основних видів продукції
рослинництва й тваринництва у деяких країнах світу у 2012 р.**

Показники	Канада	США	Німеччина	Франція	Польща	Україна
Виробництво основних видів продукції рослинництва на одну особу, кг						
зернові та зернобобові культури	1473	1291	544	1066	716	856
цукрові буряки	15	92	290	506	256	300
картопля	129	58	124	104	229	408
овочі та баштанні культури	62	113	41	80	136	193
плоди, ягоди та виноград	19	81	27	138	72	47
Виробництво основних видів продукції тваринництва на одну особу, кг						
м'ясо (у забійній вазі)	130	135	100	92	93	45
молоко	240	279	361	383	321	245
яйця	12	17	8	15	16	21
Урожайність основних сільськогосподарських культур, ц/га						
Пшениця	27,8	29,9	78,1	74,5	41,7	26,8
Ячмінь	32,6	39,3	65,4	68,4	34,4	19,7
Кукурудза	83,7	103,4	97,5	91,1	62,3	45,1
Соя	25,4	29,6	10,0	25,1	16,6	16,2
Соняшник	16,0	17,4	24,1	23,5	18,1	15,0
Цукрові буряки	603,4	576,1	675,7	937,0	542,6	279,5
Картопля	313,1	462,7	440,6	437,9	198,5	132,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Загалом, у європейських країнах, де якість ґрунтів не краща за українські, урожайність основних сільськогосподарських культур у 2-4 рази вища, ніж в Україні та стабільна по роках, що свідчить про належну культуру землеробства, дотримання його технологічних і екологічних вимог. Через це спостерігається висока землемісткість [3] вітчизняного сільського господарства, яка в середньому у 8 разів перевищує аналогічний показник у країнах Євросоюзу [4]. Крім того, за даними Навчально-наукового інституту економіки природних ресурсів та екології землекористування, українські аграрії 79 % прибутків одержують за рахунок природної родючості землі й лише 21 % – як результат впровадження технологій [5].

Основними причинами низької ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні є наступні чинники.

1. Слабкість фінансово-економічного становища сільськогосподарських підприємств, що унеможливує удосконалення технологічних операцій вирощування сільгоспкультур, оновлення матеріально-

технічної бази, впровадження у виробництво інновацій. У 2012 р. 26,8 % підприємств, що займаються рослинництвом, і 57,3 % підприємств, що займаються тваринництвом, одержали чистий дохід (виручку) від реалізації сільськогосподарської продукції до 1 млн грн. [6]. Тоді як середні ціни, за якими було реалізовано нову техніку українським сільгосппідприємствам у 2012 р., становили на комбайни: Дон – 741,6 тис. грн, Case – 1239,1, Claas – 1644,7, John Deere – 1652,1, Massey Ferguson – 1676,4 тис. грн (ціна нового українського комбайна «Скіф-230» становить понад 1,2 млн грн); на трактори потужністю понад 100 кВт: ХТЗ – 377,6 тис. грн, МТЗ – 463,3, Case – 1026,1, John Deere – 1384,3, New Holland – 1077,0 тис. грн [7].

2. Порушення оптимальної структури посівних площ сільгоспкультур, що приводить до виснаження ґрунтового покриву. Високий рівень рентабельності виробництва окремих сільськогосподарських культур (передусім це стосується насіння соняшнику, рівень рентабельності виробництва якого у 2011 р. становив 57 %), а також

спеціалізація крупних сільгоспідприємств на вирощуванні експортоорієнтованих сільськогосподарських культур зернової групи призвели до розширення площ посівів зернових та зернобобових культур у загальній посівній площі сільськогосподарських культур з 45 % у 1990 р. до 56,8 % у 2011 р., технічних – з 11,6 до 26,9 % відповідно та зменшення площ посівів кормових культур з 37 % у 1990 р. до 9 % у 2011 р. Нині у структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур посівам соняшнику належить 17,1 %, тоді як науково рекомендована насиченість посівних площ соняшником, наприклад для степової зони країни, не повинна перевищувати 12 %.

3. Недостатній рівень внесення органічних та мінеральних добрив, що призводить до дефіциту поживних речовин в ґрунтах. Так, у 2012 р. на 1 га посівної площі було внесено 0,5 тонни органічних добрив, тоді як для досягнення бездефіцитного балансу гумусу на Поліссі на 1 га ріллі необхідно щорічно вносити 13-14 тонн органічних добрив, в Лісостепу – 11-12, Степу – 8-9, у т.ч. на зрошуваних землях – 11-13 тонн [8]. Крім того, через переважне внесення сільгоспідприємствами азотних добрив відбувається порушення оптимального співвідношення поживних речовин у ґрунті, що призводить до його підкислення та погіршення якості виробленої продукції.

4. Низький рівень державної підтримки заходів щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів, охорони сільськогосподарських земель, їхнього раціонального використання, консервації деградованих і малопродуктивних земель. Незважаючи на те, що п. 3 прикінцевих положень Закону України «Про охорону земель» було передбачено протягом року з дня набрання його чинності затвердження «Загальнодержавної програми використання та охорони земель» і «Національної програми охорони родючості ґрунтів», донині жоден з варіантів Програм не затверджено.

5. Загальна низька культура землеробства та відсутність зацікавленості сільгоспвиробників у впровадженні нових технологій обробітку ґрунту. Так, переважна

більшість сільськогосподарських підприємств використовує традиційні технології вирощування культур, які передбачають обов'язковість оранки ґрунтового покриву, що призводить до порушення його структури та втрати вологи, розвитку ерозійних процесів. Натомість більш наукоємна та трудомістка технологія безпліцевого обробітку з поєднанням прийомів обробітку ґрунту із сівбою в єдиному технологічному циклі та агрегаті, здебільшого у поєднанні з локальним внесенням добрив (No-till система), що виключає оранку ґрунту, забезпечує збереження вологи та структури ґрунтового покриву, не набула широкого розповсюдження в Україні. Така технологія забезпечує підвищення продуктивності праці у землеробстві у 4 рази, економію пально-мастильних матеріалів, металу, амортизаційних витрат машинно-тракторного парку, запасних частин при нинішніх світових цінах і зниження сумарних витрат на 1 га на 50-90 дол. США порівняно з традиційною технологією [9].

6. Низький рівень використання сільськогосподарськими землекористувачами технології точного землеробства із застосуванням ГС технологій – системи менеджменту, яка за допомогою інформаційних технологій дає змогу приймати раціональні рішення з управління агроекологічним потенціалом землі під час організації виробництва у рослинництві [10]. Така технологія дає змогу: здійснювати моніторинг урожайності диференційовано на окремих ділянках поля; виконувати роботи цілодобово; створювати у програмі геоінформаційної системи електронну карту сільськогосподарських угідь для аналізу ґрунтів; диференційовано вносити добрива у системі of-line залежно від забезпеченості ґрунту поживними речовинами та у системі on-line залежно від потреб рослин у даний час.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, Україна не повною мірою використовує конкурентну перевагу природного потенціалу землі у вирощуванні сільськогосподарської продукції, постійно недоодержує ефект від сільськогосподарського землекористування, а також поступово втрачає якість ґрун-

тового покриття внаслідок нераціонального використання земель. Державна політика щодо використання земель у сільськогосподарському виробництві в подальшому повинна спрямовуватися на підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування, раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, впровадження у практику нових технологій обробітку ґрунту та інших агротехнічних заходів, спрямованих на збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами, оптимізацію сільськогосподарського землекористування шляхом виведення з інтенсивного обробітку малопродуктивних і деградованих земель.

Література

1. Третьак А.М. Земельні ресурси України та їх використання / Д.І. Бабміндра, А.М. Третьак – К. : ТОВ «ЦЗРУ», 2003. – 143 с.
2. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошніченко, А.В. Кузьмін – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.
3. Показник землемісткості показує рівень використання земельних ресурсів у різних галузях рослинництва і характеризує розмір площі землі, який припадає на одиницю кожного виду виробленої продукції
4. Федоров М.М. Земельна реформа і розвиток земельних відносин / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 57
5. Паленичак О.В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О.В. Паленичак // Економіка АПК. – 2012. – №2. – С. 32
6. Сільське господарство України за 2011 рік. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2012 р. – С. 53. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт «Каталог сільськогосподарської техніки». – Група компаній «Технлоторг». – Режим доступу: [http://www.agro-business.com.ua/2010-07-](http://www.agro-business.com.ua/2010-07-05-08-44-18/5941-230r.html)

05-08-44-18/5941-230r.html;
<http://auto.ria.ua/spectehnika/combine/claas/>;
<http://document.ua/pro-zatverdzhennjapereliku-i-granichnih-cin-na-tehniku-ta-odoc109729.html>;

8. Маракулін П.П. Земля та раціональне її використання. За ред. О.А. Бугуцького. К.: Урожай, 1983. – С. 25
9. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Россоха // Трансформація земельних відносин до ринкових умов : Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 26-27 лют. 2009 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін.. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – С.135
10. Мазнев Г.Є. Геоінформаційні технології в агарному виробництві / Г.Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2011. – №4. – С. 133.

References

1. Tretyak A.M. Zemel'ni resursy Ukrayiny ta yikh vykorystannya / D.I. Babmind-ra, A.M. Tretyak – K. : TOV «TSZRU», 2003. – 143 s.
2. Suchasna zemel'na polityka Ukrayiny / A.D. Yurchenko, L.D. Hrekov, A.M. Miroshnychenko, A.V. Kuz'min – K.: Intertekhnolohiya, 2009. – 260 s.
3. Pokaznyk zemlemistkosti pokazuye riven' vykorystannya zemel'nykh resursiv u riznykh haluzyakh roslynyntstva i kharakteryzuye rozmir ploshchi zemli, yakyy pryypadaye na odynytsyu kozhnoho vydu vyroblenoyi produ-ktsiyi
4. Fedorov M.M. Zemel'na reforma i rozvytok zemel'nykh vidnosyn / M.M. Fedorov // Ekonomika APK. – 2011. – №7. – S. 57.
5. Palenychak O.V. Ratsional'ne zemlekorystuvannya v umovakh zbalanso - anoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnyt - tva / O.V. Palenychak // Ekonomika APK. – 2012. – №2. – S. 32.
6. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny za 2011 rik. Statystychnyy zbirnyk. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. –

2012 r. – S. 53. - [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Ofitsiynyy sayt «Kataloh sel'sko-khozyaystvennoy tekhniky». – Hruppa kompa-nyy «Tekhnlotorh».- Rezhym dostupu: <http://www.agro-business.com.ua/2010-07-05-08-44-18/594l-230>.

8. Marakulin P.P. Zemlya ta ratsional'ne yiyi vykorystannya. Za red. O.A. Buhuts'koho. K.: Urozhay, 1983. – S. 25.

9. Rossokha V.V. Ekonomichnyy poten-tzial zemli ta problemy yoho vyznachennya v rynkovykh umovakh

hospodaryuvannya / V.V. Rossokha // Transformatsiya zemel'nykh vid-nosyn do rynkovykh umov : Zbirnyk materia-liv Odyadtsyatykh richnykh zboriv Vseukrayin-s'koho konhr. vchen. ekonomistiv-ahrarykiv, Kyiv, 26-27 lyut. 2009 r. / Red-kol.: P.T. Sabluk ta in.. – K. : NNTS IAE, 2009. – S.135.

10. Maznyev H.YE. Neoinformatsiyni te-khnolohiyi v aharnomu vyrobnytstvi / H.YE. Ma-znyev // Ekonomika APK. – 2011. – №4. – S. 133.

Ильин В. Ю., Ильина Е.В.

Влияние глобализации на эффективность землепользования аграрных предприятий

В статье представлена характеристика земельного фонда Украины и осуществлен анализ эффективности использования земель сельскохозяйственного назначения в условиях глобализации. Дана характеристика обеспеченности сельскохозяйственными угодьями и пашней населения Украины и стран мира. Рассчитана экономическая эффективность сельскохозяйственного землепользования в Украине. Предложены первоочередные мероприятия, реализация которых будет способствовать повышению эффективности сельскохозяйственного землепользования, охране и рациональному использованию земель сельскохозяйственного назначения в глобализационных условиях.

Ключевые слова: анализ, глобализация, земельный фонд, сельское хозяйство, рынок, эффективность, экономика.

Ilyin V., Ilyina O.

Globalization effect on agricultural enterprises land use efficiency

The article presents the characteristics of Ukrainian land resources and the analysis of the efficiency agricultural land use in the age of globalization. arable land and farmland availability for population of Ukraine and countries of the world has been characterized. Economic efficiency of agricultural land use in Ukraine has been calculated. High priority measures which would help to improve the efficiency of agricultural land use, conservation and rational agricultural land use in the age of globalization have been suggested.

Keywords: analysis, globalization, land fund, agriculture, market, efficiency, economy.

Рецензент: Ахромкін Є. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач магістратури державного управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Ahromkin E. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Master Public Administration Volodymyr Dahl East Ukrainian national university, Luhansk, Ukraine.

e-mail: magistratura@snu.edu.ua

Стаття подана
05.04.2014 р.

